
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2018 (год. XXVII), ISSN 0861-7902

НАУЧНИ ФОРУМИ

БОТЕВ И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

BOTEV AND BULGARIAN LITERATURE

A Round Table discussion entitled “Botev and Bulgarian Literature” (Veliko Tarnovo, 12 October 2018), dedicated to the 170th anniversary of the birth of the renowned Bulgarian revolutionary and poet, was organized by the Department of Bulgarian Literature and the Faculty of Modern Languages Library at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo. Papers and presentations were delivered by literary scholars from The University of Veliko Tarnovo, The New Bulgarian University, St. Kliment Ohridski University of Sofia, Paisii Hilendarski University of Plovdiv, The Bulgarian Academy of Sciences and by high school teachers in Bulgaria. The discussions were centered on issues related to the historical and cultural heritage of Bulgarian people, Botev’s vision of Europe and his esthetic views. Special attention was given to Botev’s historical reception as a national poet and a political figure.

Keywords: *cultural heritage, Botev, 170th anniversary, Round Table discussion, University of Veliko Tarnovo*

Кръгла маса на тема „Ботев и българската литература“ (Велико Търново, 12 октомври 2018 г.), посветена на 170-годишнината от рождението на забележителния български поет и революционер, бе организирана от катедра „Българска литература“ и библиотеката на Филологическия факултет при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. С доклади и изказвания в нея участваха литературоведи от ВТУ, Нов български университет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, от Българската академия на науките и преподаватели от гимназии в страната. Дискусиите се концентрираха върху проблемите на историческото и културното наследство на българите, визията на Ботев за Европа и неговите естетически възгледи, а с особено внимание бе обсъждана историческата рецепция на Ботев като национален поет и като политическа фигура.

Ключови думи: *културно наследство, Ботев, 170-годишнина, кръгла маса, Великотърновски университет.*

Кръгла маса „Ботев и българската литература“, организирана от катедра „Българска литература“ и библиотеката на Филологически факултет при ВТУ, се проведе на 12.10.2018 г. Посветено на 170 години от рождението на Христо Ботев, събитието събра литературоведи от различни български университети и БАН, учители.

Слово на *акад. Иван Радев* за личната ангажираност с проблемите на историческата и културната памет откри работата на кръглата маса. „Бих искал, каза акад. Радев, да говоря за Левски в личната и поетическата памет на Ботев, но ще отложам изясняването на този проблем. Интересува ме как мислим за своето минало. Струва ми се, че Ботев не е атакуван като културна фигура, но това прави още по-важен въпроса за началото на историографията. Проверявал съм, че след Освобождението у нас има 34 професионални историци, които обаче не се ангажират с изграждането на паметта. Правят го писателите – З. Стоянов, Ст. Заимов. Дискредитиране чрез съвременниците не може да бъде отношение към миналото. Отношението към Ботев, в което няма колебание, може да бъде изградено чрез публикуване на поезията и публицистиката му. Което поставя втория проблем – от края на 70-те години на XX век няма издание на Събрани съчинения на Ботев. Едно такова издание предполага решаване на различни въпроси, изисква екип от много подготвени хора и може би в момента не може да бъде осъществено, но интерес например би предизвикало ново издание на цикъла от фейлетони на Ботев „Послание от небето“, публикувани в редактирания от Каравелов в. „Независимост“.

Акад. Радев представи последната публикация на публицистиката на Ботев под своя редакция. В списваните от Ботев вестници са впрегнати „колосална интелектуална енергия и чисто практически усилия. Резултатът – със своята актуалност и задълбоченост, с коментирани и споделени идеи от философско, социално, политическо и държавно-управленско естество – е смайващ и уникален“. Тези думи на Ив. Радев от предговора обясняват основанието на статията „Народът вчера, днес и утре“ от в. „Дума“ и уводните статии от в. „Знаме“ да бъдат събрани в едно издание. Заглавието „Да драснем кибрита на въстанието...“ е израз на Ботев, а подзаглавието – „политическият роман на поета“ – изяснява редакторската позиция на Ив. Радев. Публикацията от 2018, в юбилейната за Ботев година, е направена със съдействието на Национален музей на българската книга.

Докладът на проф. Михаил Неделчев (НБУ) „Образи, визии, идеи на/за Европа у Ботев“ предизвика предварителен интерес с очакване да проблематизира темата. Изведената в началото и ударно дефинирана теза не остави възможности за различни тълкувания: „Големите български националреволюционери – Раковски, Левски, Ботев, Каравелов (до Гоце Делчев) – са облъчени от „пролетта на народите“, събитията от 1848, разтърсили Франция и променили света“. Българските историци, настоя М. Неделчев, знаят това и даде пример с мащинизма на Левски, изяснен от Хр. Гандев.

С увереността на наблюдения, които са част от по-обширно изследване по темата, М. Неделчев вихрено очерта Европа на нациите и Европа на империите – две Европи на XIX век и техния сблъсък. Въпросът, който беше поставен, е кога и как нашите възрожденци говорят за Европа. В поезията на Ботев има следи от обществения контекст, а прозата му отправя към актуални имена, към фигури на властта на т. нар. „велики сили“. „Европейският концерт“ не звучи единно в очертаната геополитическа действителност на Османската империя, Цариградската екзархия, Влашко, посочи М. Неделчев, но Ботев е облъчен от европейската прогресистка мисъл. Бруталното сливане на епохи в неговите фейлетони и публицистика е в абсурдното успоредяване между османски и европейски личности, между политическото подчинение и реалиите и персоналиите на Нова Европа, към които Ботев е нашата гледна точка.

Проф. Николай Аретов (Институт за литература, БАН) предпостави за изследване образи на чуждото чрез доклада си „Христо Ботев и „чуждите“ жени: казусът Жабя Крекетуша/ Екатерина Ценович“. Казусът на лични отношения може да бъде показателен за конфликт и промяна в обществените нагласи. Предмодерното патриархално общество е подозрително към „образите на чуждото“, интересното обаче, според Аретов, е, че т. нар. „модернизатори“, сред които е Каравелов (автор на фейлетон за Д. Ценович), са близо до същото разбиране. Докладът изследва инструменталното използване на установени представи за семейството, отношението към личността, отношението към чужденката. Христо Ботев, към когото българската наука се отнася с пиетет, отбеляза проф. Аретов, е критикуван единствено за конфликта с Ценович. Но също така, отношението на Ботев към любовта и жената изисква разглеждане в писмото до Венета и поезията му, обобща докладчикът.

В последвалата *дискусия* проф. Ант. Велкова-Гайдаржиева постави въпроса търсил ли е акад. Радев теоретична обосновка, определяйки изданието на статиите на Ботев като „политически роман“. В случая жанровото назоваване не е в канонична употреба, обясни акад. Ив. Радев и припомни синкретичния характер на възрожденската словесност, който е най-видим в педагогическата книжнина. С това издание Ив. Радев всъщност реконструира един политически сюжет при Ботев, обобща проф. М. Неделчев и от своя страна, припомни, че в българската литература има такъв жанр – политически роман, а политически писатели в това разбиране са З. Стоянов, Хр. Силянов, Д. Кьорчев.

При подготовката на кръглата маса проблемните ядра на дебата бяха очертани във връзка с културноисторическата личност Ботев в българската литература: издания на Ботевите творби, създаване на авторския му образ, разгръщане на интерпретации в исторически план, поетически рефлексии на Ботевото слово в българската лирика и пр.

Докладът на проф. Иван Русков (ПУ) „Ботев – проблемът за смъртта“ обяви едно друго, негласно, но споделимо измерение – на моралната оценка, подновяващо се в историческите дебати. Проф. Русков постави смъртта в аксиологическа перспектива: тръгването към смъртта през философското питане за истината задава мирогледен хоризонт, който включва или изключва субекта от дадена ценностна парадигма. В този смисъл, въпросът кой и как говори, може да изглежда частен, но

е ценностно полагащ. А въпросът за смъртта на Ботев, тук категоричността на Ив. Русков не остана незабелязана, е кой има право да говори.

Кой има право да говори за смъртта, попита още веднъж проф. Русков, поставяйки въпроса в историческа перспектива. Кой от съвременниците на Ботев е авторитетът на говорене, около който тепърва ще се организира културното пространство, а по-късно ще се появят контрагласовете. Отговорите, поясни Русков, са как З. Стоянов променя писаното за смъртта на Ботев, как Ботев чете поетически смъртта на Ботев. Търсенето на истината стои в съмнението – „съществува ли Глас „така беше“? и кой е контрапунктът, зад който са манипулациите относно фактите“. В този концерт на гласове, бихме добавили, моралната перспектива стига своя предел в допускането, проблематизирано от Ив. Русков, „коя смърт за Ботев бихме приели?“.

С „Природа на жертвоприношението в поезията на Христо Ботев“ д-р Сирма Данова (СУ) върна разговора към поетическото в „Хаджи Димитър“ и „Обесването на Васил Левски“. Наблюденията на С. Данова са прецизирани в поетическата конструкция на текста, но и в ракурса на възрожденската поетичност. След Раковски, който е задал модел на героическо поведение, Ботевата лирика има вече друг хоризонт – срещата между минало и апокалипсис е създала контекст на жертвоприношението. Ботев привнеса памет в сакрализиращи фигури. Данова извежда историческия ракурс на мотива до Пенчо Славейков и Т. Траянов.

Д-р Данова пребивава в изследователски подход, който има увереността, че може да се споразумее с текста по отношение на истинността. Същевременно авторката притежава цялата задълбоченост и културно натрупване, необходими за анализа, който прилага. С прецизност отграничава в „Хаджи Димитър“ природно време, трудово време, онирическо време в архаичната форма на епифанията и вокално – времето на песента в поетическата структура. Този архаизиращ жест на анализа отвежда в ритуално-поетически пластове, което кара да изтънее образа на родното и води до извода, че у Ботев няма „лиро-епически модел на родното“. Пълното съзнание за невинност, подражание на Христа и смърт, която вече не е природа, поставят Ботев между архаичната идея за жертвоприношението и модерната идея за саможертвата – е акцентът в изведения ракурс. По наблюдението на С. Данова, д-р Кръстев пръв разглежда „модерното жертвоприношение“ при Ботев.

В „Неизречимостта Ботев“ проф. Виолета Русева (ВТУ) предложи спрямо книгите на З. Стоянов за Левски и Ботев подход на четене, който ги актуализира в по-късната работа на историци и литературоведи. З. Стоянов, който разказва през културни филтри, през естетически норми, през наративни модели и създава ярки психосоциални профили, предполага последващите интерпретативни редове – от „Васил Левски (Дяконът). Черти из живота му“ до книгите за Левски на съвременни изследователи като Н. Генчев и Пл. Павлов. От „Христо Ботйов. Опит за биография“ на З. Стоянов започва предстоящ ред от въпроси и многоаспектни полета на изясняване, проучване на историческата личност, установяване на авторството и издаване на Ботевите творби. От друга страна, се разгръща подвижен хоризонт на интерпретиране, представен в доклада чрез културноисторическите концепции на д-р Кръстев, Б. Пенев, Ив. Мешеков, които създават авторската личност Ботев като историческа и поетическа свръхличност, като предстоящ културен ред. Това е неизречимостта Ботев.

Ботевото „На прощаване“ в тефтерчето на Левски и вариант на „Обесването на Васил Левски“ в авторския бележник на Ботев пазят, изписани от ръката на всеки от тях, следите на другия. Въпросът на историка Ив. Стоянов – срещнали ли са се Ботев и Левски, е отговор – винаги. В своето време и във всички времена на националното историческо битие – е обобщението на В. Русева.

В *дискусията* проф. Н. Аретов постави акцент върху интерпретациите на смъртта на Ботев. Проф. Т. Моллов, изяснявайки сложното отношение фолклор/литература и хетерогенните пластове на митопоетично, отбеляза доклада на д-р Данова, който поставя Ботев между архаичната автентичност и модерния поет. Връзката между фолклора и литературата във възрожденската словесност създава устойчиви поетически мотиви – в посока на това наблюдение се разгръна изказването на проф. С. Василев, който представи поема на Стамболов по мотива „баща и син“.

Проф. Николай Димитров проследи „Ботев – митологизации, съпротиви, присвоявания (краят на XIX в. и началото на XX в.)“. Върху теоретичната основа на Бартового разделение на мита Н. Димитров приложи към българската възрожденска емиграция разделителен подход, като

¹ Сrv. публикацията в настоящия брой на сп. „Проглас“ (2/2018, 131–145). – Бел. ред.

изведе невъзможността в нейните среди да бъде формиран мит. Отбелязвайки способността на мита да функционира и да се променя във времето, Н. Димитров посочи Вазов като създател на мита Ботев и анализира критическата му студия „Христо Ботев“ едновременно като проява на десакрализация. Демитологизиращото отношение към Ботев, според Н. Димитров, Вазов най-вече проявява в съпоставката с Раковски и Каравелов.

В подетата *дискусия проф. В. Русева* настоя, че трябва да бъдат диференцирани митът в социокултурната му употреба, в поетическата му функция и авторската личност Ботев, която се създава в историко-културен ред. *Проф. М. Неделчев* отбеляза процесуалността на персоналните митове до превръщането им в исторически образ. След което припомни своята концепция за „националния митопоетически текст“ и за „Хаджи Димитър“ на Ботев като пораждащ текст. Митът, обобщил М. Неделчев, е най-важният разказ за една нация, който има способност да се генерира и разрушава, да произвежда процес на митологизации и демитологизации.

В *изказване д-р Мая Ангелова* (ВТУ) обяви текст на Цв. Стоянов, който има заглавие „Втората част на разговора“, и в хибридна жанрова форма задава проблематични въпроси за националното историческо битие, за националния характер и за нашето разбиране относно тях, установено или готово винаги да следва дадена промяна. „Втората част на разговора“ е от 1964 г., подчерта д-р Ангелова.

Следващите два доклада, изцяло в жанра на вдъхновената и артистична интерпретация, показаха възможностите на критическото слово да се превъплъщава в друго слово, да създава културни образи на основата на автентични словесни полета.

Проф. Димитър Михайлов (ВТУ) в „*Ботйов и Ботев: подмяната*“ представи три критически фрагмента, които силно проблематизираха установеното мислене за Ботев. Активирайки забравени вече, културно необработени полета на смисъла, акцентирайки исторически проблематизирани зони на възприемане, Д. Михайлов, в привидна артистична неангажираност на изказа, направи отчетлива цялата работа на културата във връзка с личността Ботев. Историческите колебания, свързани с делото и идеите на Ботев, се оголиха до пределната острота на питането как се отнасяме с големите личности в нашата история. Още повече: Ботев ни е оставил неизтриваемото завещание на собственото си слово.

Докладът на *проф. Антония Велкова-Гайдаржиева* (ВТУ) „*Ботев: гласът passionato ardente. Христо Ботев в критическата интерпретация на Иван Мешеков*“ е изключително попадение като интерпретативна теза, която тълкува критическо тълкуване. Осмисляне, което израства от друго критическо осмисляне, изисква, първо – точност спрямо предшестващата интерпретация, без да я повтаря (опасност, която би върнала прочита към интерпретативния критик), след това – много свобода на мисълта, която едновременно да рационализира дадената трактовка, да я постави в оценъчна перспектива, и най-важното – да изведе оригинален херменевтичен ключ. Проф. Ант. Велкова-Гайдаржиева е успяла в тази сложна процедура на четене на интерпретацията на Ив. Мешеков за Ботев „като мащаб“, Ботев като „поет и гений“.

Докладът на проф. Ант. Велкова-Гайдаржиева огласи вдъхновената позиция на критика Мешеков. И това съпреживяващо, но и себеосъществяващо се слово на „критика като артист“, страстта, с която се впуска в аргументация, сякаш това е последен дебат, неустрашимостта, с която защитава позициите си като предел, от който не иска да отстъпи – всички тези особености на критическата позиция на Ив. Мешеков зазвучаха във върховно единение с воля, мисъл, чувство, идеи на Ботевата личност. Антитезите на мисълта, модулациите на крайни чувства, резките дисонанси на социален критицизъм, възпламеняването на поетически видения, съпреживяването на световните идеи на Ботев, което Мешеков прави, следвайки крайностите на една огнена поезия и мисъл, получиха музикален превод в проникновената интерпретация на проф. Ант. Велкова-Гайдаржиева.

Установяването на автентичния текст на Ботевите творби, на автентичното издание на Ботевите вестници, поставяне въпроса за авторството на текстологично, езиково-стилно и съдържателно ниво – продължителната работа по Ботевото литературно наследство, подета след Освобождението, изисква и е осъществена със „съзнанието за обществен и научен дълг“, според Ст. Таринска, един от редакторите на последното издание на Събрани съчинения на Ботев.

² Срв. публикацията в настоящия брой на сп. „Проглас“ (2/2018, 215–222) – Бел. ред.

Тази насока на ботевознанието беше тема на следващия доклад, който, би могло да се каже, отдава необходимото уважение на Ил. Тодоров за прецизната работа с текста на Ботев. Докт. Александър Христов (ВТУ) в „Отношението текст – смисъл в „Над Ботевия стих“ на Илия Тодоров“ показва много повече. Със съответната прецизност подходът на Ил. Тодоров беше анализиран в процедурите на нормализиране на текста, проследяване на промените в генеалогическа обвързаност, свързване на промените в текста с промени в рецепцията, процес на отчуждаване на автора от текста и на текста от автора, проявяване на цялостния образ на автора в пътя на стиховете до нас. Етапите в редактирането на текста, изясняването на въпросите как пише, как работи Ботев са изведени в „Над Ботевия стих“, според Ал. Христов, до археология на критическите смисли. Именно навлизането в дълбочината на творческия процес позволява да бъдат разграничени авторските послания от интерпретациите, което придава на текстологичното изследване литературноисторически и литературно-критически функции.

Докладът на доц. Йордан Ефтимов (НБУ) „Хаджи Димитър“, митопоетическият текст и вече задължителната критика на интертекстуализма“, замислен като словесна акция на няколко нива, започна с лаконичен разказ: Ботевите думи „Тоз, който падне...“ в предсмъртната песен на Вапцаров и другарите му. Не би могло да има по-добър пример за това как извънтекстовото битие на определени смисли рязко навлиза в екзистенциалната оголеност. Преддефинираният проблем, който зададе насока на изложението, беше: при движението на значения и образи за „интертекстуалност“ (Ю. Кръстева) или за „интерсубективност“ става дума. Бяха предпоставени две насоки на аргументация. Първата – опит на Й. Ефтимов за критика на митопоетическата концепция на проф. М. Неделчев, всъщност потвърди поезията на Ботев като генеративно ядро. Отнесен към Ботев, въпросът, според Й. Ефтимов, е не как да се впише творчеството му в система, наследена от фолклора или от другаде, а дали и как се отнася даден текст към група образи, наследени от Ботев. Другата възможност – Й. Ефтимов посочи в теоретизиращите систематизации на проф. Н. Георгиев.

Теоретичното обезпечаване на понятия като „диалог“, „интертекст“, „цитиране“, „концепт“, „имагология“ беше обсъдено в доклада през различния тип междуположеност на автори, текстове, части от текстове, образи, субективности, колективни преживявания, което, ако не бъде изяснено, би проблематизирало инструменталността им.

Под надслова „Ботев: пренаписвания в поезията от края на ХХ век“ изявата на доц. Пламен Дойнов (НБУ) също беше осъществена като поетическа акция, в която яростни смисли от Ботевата поезия прозвучаха в гласовете на други поети. По думите на Пл. Дойнов, поезията на Ботев е в ядрото от знаци на българската поезия. Да се каже, че Ботев е изрекъл лирически „българския съблим“, „българския срам“, е началото на изложение, до края на което трябва да се стигне в следването на тези модалности, определени от свободата. Не само постмодерната поезия цитира, като забравя за цитата, уточни Пл. Дойнов, преди стиховете на Ив. Динков да прозвучат като пример за класическо пренаписване на Ботев. В вдвояването на лирически гласове, според Пл. Дойнов, в ботевски подчертаните поетически жестове в края на ХХ век „Хаджи Димитър“ е отвъд индивидуалния подвиг.

По увереността на Пл. Дойнов, никога националната словесна традиция не е била повече поле на пренаписване отколкото в поезията от 90-те години на ХХ век. Стои и въпросът за символното нарастване или не в този езиков ретроутопичен ефект на поезията от 90-те години. Стиховете на Ани Илков бяха натоварени със силата на аргумент, разчетен в отношение към Ботев като съкратени откъси от предходен текст и маскировка на почерка. Изследовател на постмодерната поетичност, Пл. Дойнов валидизира следните тезиси: лириката на 90-те години е текстуална в отношението си към възрожденската словесност като „лингвистичен материал“, като набавени „поетически конструкции“; поетите на 90-те години осъзнават, че традицията ги говори в пародийното намиране на съответствия, в авторските маски, в поетическите отломки, които се свързват в собствените им стихове. За да се стигне до финалната обобщеност, в която вдвояването на погледа в поезията на 90-те години, според Пл. Дойнов, е вече: лирическият поглед на Ботев, даден завинаги на всеки поет – стига да може да понесе свободата.

В дискусията, която последва, акад. Ив. Радев отбеляза, че повторимостта на образи, мотиви, записи и авторството във възрожденските песнопойки е проблем, който изисква текстологично изследване. Проф. М. Неделчев обърна внимание на хетерогенните съставни в понятията, с които се

оперира при текстовата повторимост. *Доц. Пл. Дойнов* уточни, че в поезията от 90-те години на ХХ век става дума за пренаписване на традицията.

Серията от участия, чието въздействие беше извън обичайните доклади на научна конференция, завърши с визуалното представяне на проект за паметник на Васил Левски в Парка на възрожденците в гр. Русе. Авторите на скулпторната концепция *Нина Лешовска* и *Лъчезар Дочев* демонстрираха изображения на проекта си и споделиха, че са търсили не историко-имитативен, а лаконичен, съвременен – в стилистиката на нашето време, подход. По тяхната обосновка в идейния проект, търсили са синтетичен пластически образ на идеята за Свободата. Решението им е да символизира делото на Апостола в междупространствен преход като разтворена врата, през която преминава светлина. Образът на Левски релефно се откроява върху плоскост от бронз, прорязана от лъчове светлина от лято стъкло. От другата страна на тази символична врата са изписани думите на Левски: „Какво да искам повече, като гледам Отечеството си, че е свободно? Нали това ми е предназначението днес за него. Не да видя себе си на голям чин, но да умра братко!... И тогава работата ни ще свети и Българско ще гърми най-бляскаво като едничка държава в цяла Европа...“. По думите на авторите на концепцията: цялата скулптурна конструкция като изглед се проектира в контурите на квадрат – статична композиция, която се вмести хармонично под ограждащите я дървесни корони, и от друга страна, междупространствен преход като посока, движение, цел...

Все повече в конференцията се открояваха различните социо-културни полета на явлението Ботев: езикът на пластическите изкуства, библиотеки, библиотечни фондове, книгоиздаване, училище. Библиотеката на Филологически факултет на ВТУ като съорганизатор на събитието се включи с изложба на издания от фонда на Университетска библиотека. В подбор на Мария Димитрова бяха представени издания на безспорни авторитети в ботевознанието като Ив. Клинчаров, М. Димитров, Ал. Бурмов, Н. Жечев, Цв. Унджиева до актуални публикации на Н. Аретов, В. Стефанов. Програмните статии на Ботев от в. „Знаме“, в последната редакция на Ив. Радев, стояха до фототипните издания на тефтерчето на Левски и личния бележник на Ботев.

Докладът на *д-р Анна Алексиева* (Институт за литература, БАН) „*Христо Ботев – туристически употреби*“ имаше задача да проследи динамиката на социалните практики, свързани с дадено културно явление. Разнородните сфери на функциониране на образа на Ботев, според Анна Алексиева, предполагат анализ на социални феномени в културна употреба, като т.нар. патриотични екскурзии. *Д-р Алексиева* се интересува как в културния туризъм се срещат и съотнасят развлекателното, комерсиалното и високия смисъл, как се осъществява пътят от високите представи до идентичностното потребление. Акцент в доклада беше поставен на институционалното присвояване на културните практики в определени властови режими. В очертаната география на Ботеви места на паметта, чрез списъка на националните туристически обекти и маршрутите на поклонение, чрез паметниците на Ботев и отбелязване годините на поставянето им, чрез проследяване на колективните възприятия в книгите за впечатления, *д-р Алексиева* изследва ирелевантността, идеологизирането и институционализирането на представите.

Докладът на *д-р Алексиева*, който предяви обективистки поглед към понякога невидимите употреби на личните съдържания в колективната памет, беше посрещнат с интерес. Основателно в последвалата *дискусия* беше настояването на *акад. Ив. Радев* да бъдат диференцирани понятията „национален“, което няма синоним в епохата на Възраждането, и по-късните, исторически произведения или актуални значения на „национализъм“.

Последните два доклада на конференцията върнаха дебата Ботев в училище.

В „*Програмният Ботев*“ *д-р Марияна Георгиева* (СУПНЕ „Фридрих Шилер“, Русе) очерта присъствието на Ботев в учебните програми. *Д-р Георгиева* сравни две програми за гимназиалната степен (едната вече неактуална), за да попита „къде е мястото на Ботев?“. Същност въпросът за изучаване стиховете на Ботев в контекста на неговите съвременници или до лириката на модернистите – беше предпоставен отговор за неотменимото присъствие на Ботевото лирическо слово в националната словесна традиция. Същност на доклада на *д-р Георгиева* бяха принципите за изграждането на учебните програми по литература, в отношение на които беше анализиран Ботев. Бяха приведени примери за литературноисторически принцип на програмата в 8 клас, където Ботев се изучава в исторически ракурс. И съответно – тематичният принцип на програмата в 11 клас, където

„Борба“ на Ботев е в контекста на тематичното ядро „общество и власт“, и се въвеждат понятия като „критическо четене“ и „диалогичен прочит“.

Докладът на *Пролет Петрова* (ОУ „Петко Р. Славейков, Варна) *„Ботев в пети клас на българското училище“* предложи да бъде обсъдена връзката между училището и от друга страна – родители и деца, посочвайки, че институцията има и този социален ефект. Въпросът имат ли децата в V клас зрелостта да разберат дадена творба, се оглежда в противоположното питане – може ли родителите да формират учебната програма?

Работата на кръглата маса завърши с четенето на Ботевски страници от Горица Радева, с патосните по ботевски стихове на Пл. Дойнов, с лирическият контрапункт на стиховете на Мая Ангелова и поетическата творба от един ред на Й. Ефтимов.

Кръглата маса „Ботев и българската литература“, въпреки академичната подготвеност на участващите в нея, беше по-различна от конференция с доклади, изследващи авторската, историческа и биографична личност Ботев. В актуализираните факти от издаването, проучването, интерпретирането на Ботевото творчество, в посоките на различните доклади, в осъществените дискусии се откри исторически подновяващото се битие на културното явление Ботев. В онагледеното действие на комуникативните културни канали, институционалните практики и символните мрежи явлението Ботев очерта своята знаковост. В стиховете на Ботев, звученето на които задвижваше и утвърждаваше идеята за генеративно ядро в българската лирика, в лирическите проекции към други поети, в гласовете им, отзвучаващи неговия, се прояви подновяващото се битие на Ботевото слово в българската лирическата памет.

Ботев: дадено завинаги слово за свободата.

Виолета Русева¹

¹ **Виолета Русева** (Violeta Ruseva) – дн, професор в катедра „Българска литература“ на Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, v.ruseva@ts.uni-vt.bg